iFilosofie

FILOSOFIETIJDSCHRIFT VAN DE ISVW #50 JUNI 2020

INTERNATIONALE SCHOOL VOOR WIJSBEGEERTE
ISVW

De Jonge Denkers over: Wat is waarheid waard?

REDACTIONEEL **WAARHEIDSZOEKERS**

‘Call me a truth-seeker, and I will be satisfied’, lezen we in de mooie biografie van Ray Monk over Ludwig Wittgenstein, en we weten dat het goed is. Ditmaal staan we, aan de vooravond van de Maand van de Filosofie, stil bij aanstormende waarheidszoekers. De Jonge Denkers des Vaderlands presenteren hun gedachten over het thema van dit jaar: ‘De waarde van waarheid’. En dus stuitert de ongemakkelijke actualiteit voorbij, leren we over *post-truth* en *deepfake*-technologie, komt Orwell om de hoek kijken en definiëren en zoeken we naar hartenlust.

Tussen het filosofische vraag- en antwoordspel door buigen we ons over de relatie tussen waarheid en wetenschap: Jonasz Dekkers las *Het grote niets* en vindt er iets van. René ten Bos zijn we wederom dankbaar voor zijn doordachte column: als deze de hersens van onze trouwe lezer niet laat kraken, krijgt niets dat voor elkaar. Tot slot voorpubliceren we uit het essay voor de Maand van de Filosofie van Alicja Gescinska.

En zo speuren we onophoudelijk verder. Naar waarheid die ons ook nog eens overtuigen kan, hoe kort dan ook. Want dat is wat filosofen doen. Een laatste citaatje dan, van Thomas Nagel: ‘Philosophy cannot take refuge in reduced ambitions. It is after eternal and nonlocal truth, even though we know that is not what we are going to get.’

We weten ons misschien nu veroordeeld tot al te lokale waarheid binnen huiselijke muren, maar filosofische ambitie houdt altijd de hele wereld in gedachten.

Wees waar!

Florian Jacobs (hoofdredacteur)

De Jonge Denkers aan het woord

iFilosofie #50

DE WAARDE VAN WAARHEID

De Jonge Denkers aan het woord

HOE WAAR IS WETENSCHAP?

Over *Het grote niets* van Rosanne Hertzberger

WAARACHTIGHEID VOLGENS GESCINSKA

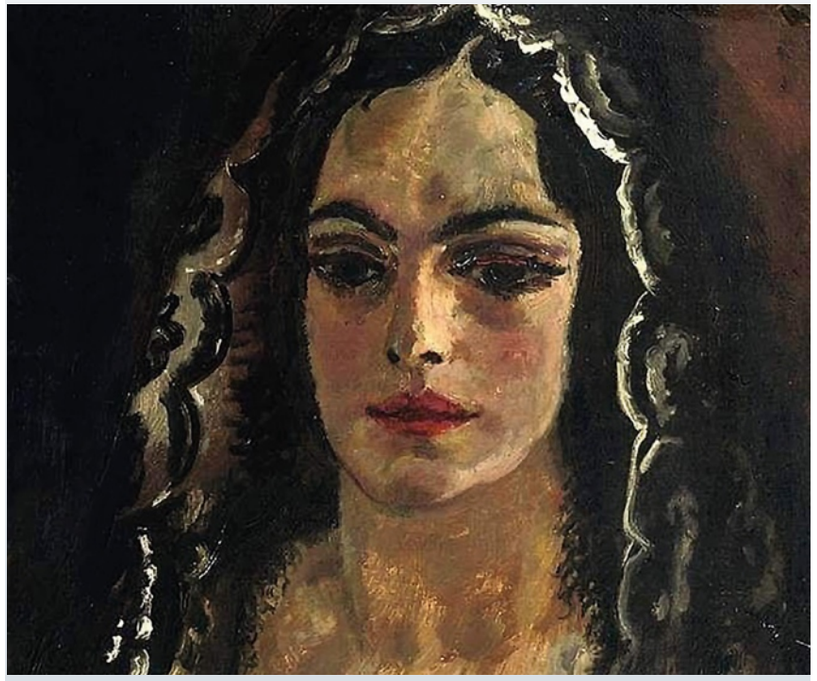

Voorpublicatie van *Kinderen van Apate*

En verder: De **PARA-DOXALE COLUMN** van René ten Bos; activiteiten van de **MAAND VAN DE FILOSOFIE**; **ISVW**-agenda & colofon.

DE JONGE DENKERS DES VADERLANDS
OVER DE WAARDE VAN WAARHEID

Wanneer wetenschappelijke instituten niet meer als gezaghebbend worden geacht, leven we in een tijdperk van *post-truth*. Althans, zo lijkt het, wanneer we de hoog opgelopen gemoederen volgen in de stikstofcrisis en het klimaatdebat. Is wetenschap nog drager van de waarheid? Waar zij eerst het stokje van de kerk heeft overgenomen, moet ook zij deze weer doorgeven? Kortom: wat is waarheid waard?

Tekst: Chester Vacquier

In de wedstrijd om de titel 'Jonge Denker des Vaderlands' trachten filosofieleerlingen (VO) in hun artikelen antwoord te geven op deze vraag. De lichting Jonge Denkers van 2020: Eva Dekkers (Gemeentelijk Gymnasium Hilversum), Gregor Hofstede (Gymnasium Novum, Voorburg), Jan Peter van Irsel (Augustinianum Eindhoven), Joep Huisman (Stedelijk Gymnasium Nijmegen), Marah van Andel (OSG West-Friesland, Hoorn), Ruben van der Marel (Gymnasium Haganum), Paul Zevenbergen (Emmauscollege, Rotterdam).

De zeven winnaars zijn geselecteerd door een vakjury, bestaande uit Anna Krans (Lemniscaat), Florian Jacobs (ISVW), Harm Tiggelaar (VFVO) en Lianne Tijhaar (Stichting Maand van de Filosofie). Ze beoordeelden de artikelen inhoudelijk op actuele relevantie, creativiteit en kritische reflectie. Bij de pitches werd gekeken naar de overtuigingskracht en open houding van de scholier. In deze *iFilosofie* leest u de artikelen van de winnaars.

Leven in een post-truth tijdperk

Politicus Al Gore noemde het broeikaseffect *An Inconvenient Truth* (2006) waar we allemaal aan zouden moeten geloven. Jonge Denker Eva noemt juist

het klimaatdebat een ongemakkelijke waarheid. Het gaat er niet om of je gelijk hebt, maar of je gelijk krijgt. Dat is de beperkte waarde van waarheid tegenwoordig. Een pragmatische opvatting van waarheid. 'Waarheid is datgene wat ons overtuigt', zegt Gregor in zijn artikel. Ze is zeer afhankelijk geworden van de persoon die haar verkondigt en het gezag dat we die persoon toekennen. Zo heeft een econoom meer gezag dan een kleuter. En heeft Donald Trump meer gezag dan een willekeurige burger.

Betekent dit dat we als burger achterover kunnen leunen? Als het aan Jan Peter ligt niet: we moeten als kiesgerechtigden zorgen dat we kritisch blijven kijken naar corresponderende waarheden met betrekking tot uitspraken van politici. Deze uitspraken kunnen namelijk makkelijk gemanipuleerd worden met *deepfake*-technologie, waardoor het lastig wordt om onwerkelijkheid van werkelijkheid te onderscheiden.

Toch neemt iedereen de werkelijkheid niet op dezelfde manier waar. Bestaan daarmee verschillende werkelijkheden? Joep vraagt door. Marah maakt eenzelfde soort zoektocht door en baant zich door een bos van bepalingen en definities. De ene keer lijken geloof, illusie en waarheid elkaar uit te sluiten, de andere keer vloeien ze in elkaar over. Ze zet hierdoor de lezer telkens op het verkeerde been.

Ruben is een stuk stelliger. De correspondentietheorie van de waarheid volstaat niet. Elke poging om de werkelijkheid in te kaderen, bijvoorbeeld door talige bepalingen, is niets waard. Heeft dit geen gevaarlijke implicaties? George Orwell schreef *1984*, over een dystopie waar onwetendheid kracht is en waarheid er niet toe doet. Paul refereert hieraan in zijn column. Hij neemt ons mee naar het nu, naar de staat van waarheid in een tijdperk van *post-truth*.

Normaliter treden de zeven Jonge Denkers op tijdens de diverse filosofische festivals in de Maand van de Filosofie. Ook middels publicaties nemen zij deel aan het maatschappelijk debat. Dit initiatief wordt ondersteund door ISVW, Lemniscaat, Stichting Maand van de Filosofie en de Vereniging Filosofiedocenten in het Voortgezet Onderwijs. Als coördinator wens ik, Chester Vacquier, u veel leesplezier!

Website: www.dejongedenkers.org
Mail: info@dejongedenkers.org

DE ONGEMAKKELIJKE WAARHEID IN HET KLIMAATDEBAT

Het weerbericht over het klimaat voorspelt aanhoudende storm. De afgelopen vijf jaar waren de warmste vijf jaar die ooit gemeten zijn. Vanaf 2050 zullen we elk jaar met extreme weersverschijnselen te maken krijgen zoals overstromingen en stormen. IJsmassa's smelten veel sneller dan eerder voorspeld. Deze verontrustende feiten waren de hoofdlijnen van het klimaatrapport van de World Meteorological Organisation van de Verenigde Naties dat vlak voor de internationale klimaattop in New York eind september verscheen. Het zoveelste wetenschappelijke bewijs voor de klimaatcrisis waarin we verkeren. Maar als er zo veel bewijs is voor deze waarheid, waarom gaan we dan niet over tot actie?

Tekst: Eva Dekkers

'Mensen lijden. Mensen sterven. Volledige ecosystemen storten in. We staan aan het begin van een massa-uitsterving. En toch is het enige waarover jullie praten geld en sprookjes over eeuwige economische groei. Hoe durven jullie?' Met deze emotionele woorden riep klimaatactiviste Greta Thunberg politieke wereldleiders op tot actie voor het klimaat tijdens de VN-klimaattop in New York. Maar ondanks steunbetuigingen van velen, waren het vooral de sarcastische filmpjes en memes die viraal gingen. De discussie over klimaatmaatregelen ging met name over het klimaatneutraal zijn van Greta's zeilboot en het plastic waterflesje waarmee ze gefotografeerd was in plaats van de klimaatacties van de deelnemende landen.

Ook andere klimaatactivisten die aandacht vragen voor de wetenschappelijke waarheid over het klimaat, krijgen niet de steun die je zou verwachten. Al

in 2006 liet voormalig vicepresident van de Verenigde Staten Al Gore in de klimaatdocumentaire *An Inconvenient Truth* de gevolgen van de opwarming van de aarde zien. Nederland zou voor de helft onder water komen te staan. Gore kreeg een Oscar en de Nobelprijs voor de Vrede. De noodzakelijke en versnelde actie om de opwarming te keren, bleven echter achter. Het geeft aan dat de waarheid in het klimaatdebat geen waarde heeft en dat is een ongemakkelijke waarheid.

De waarde van waarheid

Wat is dan de waarde van waarheid? Het denken over waarheid heeft door de tijd heen een grote ontwikkeling doorgemaakt, maar geldt al sinds de klassieke oudheid als een van de hoogste waarden. Voor denkers als Thomas van Aquino en Bonaventura was het Ware 'een alles-overstijgend doel'. In de Verlichting is het oorspronkelijke middeleeuwse concept van waarheid, namelijk de waarheid van God, vervangen door zelf denken en op eigen kracht de waarheid vinden. Dit wordt duidelijk in het gedachtegoed de Franse filosoof René Descartes ('ik denk dus ik besta'). De Schotse filosoof Hume heeft de zintuiglijke waarneming toegevoegd als een belangrijke component in de zoektocht naar de waarheid. Wetenschappelijke kennis wordt sinds de Verlichting gezien als de basis voor waarheid. Dit sluit aan bij de betekenis van waarheid volgens het woordenboek Van Dale: 'Het in overeenstemming zijn van het denkbeeld met de wetten van het denken of met zijn voorwerp, van een verhaal of bericht met de zaak zoals zij is.'

In de huidige postmoderne tijd is de opvatting over de waarde van waarheid echter veranderd. Het postmodernisme heeft een einde gemaakt aan 'de waarheid' en de deur geopend voor het persoonlijk perspectief. Dit heeft een hele belangrijke rol gespeeld in de emancipatie van het individu, maar het heeft ook een keerzijde. Objectieve kennis bestaat in de ogen van velen niet meer en wetenschappers worden niet altijd beschouwd als de experts en soms zelfs in een negatief daglicht gesteld. Waarheid is ouderwets geworden. Belangrijkere waarden van deze tijd zijn emancipatie, vrijheid en gelijkheid. Ieder heeft zijn eigen zijn mening en daarmee ook zijn eigen waarheid.

De komst van internet heeft dit proces versterkt. Door internet is er voor iedereen veel meer informatie beschikbaar gekomen. Op zich is dit positief vanuit het idee van waarheidsvinding. De realiteit is echter dat *fake news*, nepexperts en samenzwerings-theorieën aan de orde van de dag zijn. Bovendien hebben wij allemaal de neiging om zaken te geloven die we toch al vinden. Dit wordt *confirmation bias* genoemd. Met als gevolg dat we in de grote hoeveelheid informatie en onderzoeken op internet selectief winkelen en alleen die bronnen gebruiken die in ons straatje passen.

Zonder waarheid geen oplossingen

Terug naar het klimaatdebat. Dit debat is bij uitstek het voorbeeld van het

postmoderne denken over de waarheid en de impact van het internet op maatschappelijke discussies. Aan het klimaatwetenschappelijk onderzoek wordt kennelijk niet door iedereen veel waarde gehecht. Uit onderzoek van een vooraanstaande groep wetenschappers blijkt dat op ongeveer de helft van de online klimaatblogs foutieve, misleidende informatie circuleert. Dit zorgt voor twijfel en wantrouwen over de ernst van klimaatverandering. Sommige politici maken hier dankbaar gebruik van en ontkennen het bestaan van een klimaatprobleem. Het debat blijft beperkt tot 'is klimaatverandering echt zo erg?' in plaats van een discussie over oplossingen. Klimaatwetenschappers mogen dan wel bewijs in handen hebben, maar als er niet naar hen geluisterd wordt, heeft hun waarheid niet veel waarde.

Je zou hier tegenin kunnen brengen dat de waarheid en het bijbehorende wetenschappelijk bewijs wel degelijk waarde heeft. Als iedereen deze waarheid centraal zou zetten in het debat, zou er geen discussie meer zijn en zou er overgegaan worden tot actie. Dat geeft de potentiële kracht en de waarde van de waarheid aan. Klimaatsceptici zijn echter meer gericht op gelijk krijgen, in plaats van op gelijk hebben. Daarvoor maken zij handig gebruik van informatie en maken ze de waarheid van Greta Thunberg en Al Gore belachelijk.

Belang van gelijk krijgen

Het is dus van belang dat waarheid wel als waardevol wordt gezien in het klimaatdebat. De waarheid alleen is echter niet genoeg. Als je gelijk hebt, moet je ook anderen weten te overtuigen, zeker in het huidige postmoderne tijdperk waarin het eigen perspectief zo belangrijk is. Dit vraagt een andere benadering van activisten en wetenschappers. Volgens wetenschapsfilosoof Maarten Boudry was de boodschap van Greta te apocalyptisch. Doempreken helpt niet om mensen te overtuigen. Ontkenners gaan hierdoor nog harder ontkennen en de twijfelaars gaan zich ergeren aan het alarmerende taalgebruik. Dat is een valkuil voor activisten.

Wetenschappers moeten minder in waarheden en onwaarheden denken. Het helpt niet om te zeggen dat iets de waarheid is, omdat ze het zo hebben onderzocht. Wetenschappers moeten met een goed verhaal komen en de twijfels van mensen serieus nemen. Journalist en filosoof Coen Simon adviseert wetenschappers meer te twisten over belangrijke kwesties, zoals het klimaat. De standaardopvatting van de wetenschap is dat deze alles zou weten, maar dit ondermijnt het idee van de vrije burger met een eigen mening en zijn eigen oordeelskracht. 'De mens kan altijd weigeren en daar hebben we het mee te doen,' zegt Simon. Wetenschappers moeten dus een gebalanceerde en oplossingsgerichte discussie aangaan, waarbij zij moeten uitleggen waarom iets waar is, zodat anderen hen ook gelijk geven. De waarde van waarheid is daarmee beperkt: het gaat er niet om of je gelijk hebt, maar of je gelijk krijgt. Dat is de echte ongemakkelijke waarheid in het klimaatdebat.

PRAGMATISME ALS LEIDRAAD

Al sinds de mens kan praten zijn er onenigheden geweest. Mensen kregen het voor elkaar om het op veel vlakken met elkaar oneens te zijn. Dat leidt vaak tot conflicten. Maar gelukkig was er altijd één vaststaand argument. Je kon je altijd beroepen op 'de waarheid'. Datgene wat ieder weldenkend mens overtuigde. Zodra men de waarheid erbij riep, was de oplossing niet heel ver weg. Waarheid kunnen we goed begrijpen als datgene wat ons overtuigt.

Tekst: Gregor Hofstede

'Datgene wat ons overtuigt' lijkt bijna gebaseerd te zijn op willekeur. De ene keer lijken we niet voor rede vatbaar en de andere keer geven we meteen toe. Vaak geven we niet snel op en houden we vast aan dat wat we al voor ogen hadden. Toch is er iets waardoor we makkelijk kunnen veranderen van mening. Dit zijn de feiten of de werkelijkheid. Het is zeer overtuigend als de bewering van iemand overeenkomt met hoe de dingen daadwerkelijk zijn. Men gaat in discussies vaak kijken of iemands bewering overeenkomt met de werkelijkheid. Er wordt naar een zekere correspondentie met de feiten gezocht. Deze methode van overtuigen is goed toepasbaar op hele feitelijke discussies, maar niet altijd toereikend. Conflicten over bepaalde waarden zijn nauwelijks of niet te controleren, aangezien iedereen zijn eigen normen en waarden heeft. Ook zijn claims over effecten in de toekomst niet te toetsen aan de feitelijke werkelijkheid van dit moment. Tevens is het niet duidelijk hoe die correspondentie zou moeten verlopen. Aangezien men nog steeds discussies heeft, moet er een nieuwe manier gevonden worden om de ander of

jezelf te overtuigen. Gelukkig blijven we niet vastzitten in onze verschillen zonder zicht op een oplossing.

Een spinnenweb van overtuigingen

Waarom beginnen we niet eerst bij de dingen waar we het wel over eens zijn om discussies op te lossen? Iedereen heeft een enorme lijst van overtuigingen. Deze kunnen we als het ware in een soort web indelen. In het midden van dat web zit de spin, dat ben jij. Het web bestaat uit vele draden: je overtuigingen. Sommige daarvan zijn belangrijker voor de spin dan andere. Er is een aantal draden die de structuur van het web dragen en het gezicht van het web bepalen. Deze grote lijnen zijn op hun beurt verbonden door kleinere draden: overtuigingen die de grote grondslagen aanvullen, vormgeven en tot uiting brengen in andere ideeën.

Zo zie je dat niet al je ideeën even belangrijk zijn. Mensen zijn allemaal verschillend en hebben verschillende ideeën, maar een aantal van die basisovertuigingen komen toch wel veel overeen. Veel onenigheden gaan ook niet over deze grondslagen. Ik moet de eerste persoon nog tegenkomen die met een vreemde op straat een discussie heeft over de morele verantwoording van kinderziekenhuizen. Iedereen is het er wel over eens dat zoiets als een kinderziekenhuis een goed iets is. De problemen gaan vaak over veel kleinere aspecten die niet ons gehele leven vormgeven.

Terug naar onze discussies. We weten nu dat we het op heel veel punten eigenlijk met elkaar eens zijn, alleen in een paar specifieke discussies niet. Onze gezamenlijke waarden (onze grote draden uit het spinnenweb) kunnen we nu gebruiken om elkaar te overtuigen. We weten dat in sommige gevallen een correspondentie met de werkelijkheid geen uitkomst biedt. Maar hoe zit het dan met ons web van overtuigingen? We kijken welke beweringen in de discussie het beste passen in ons gedeelde web van overtuigingen. Stel, in een discussie hebben beide personen dezelfde ideeën over de spelregels van een spel. Persoon A zegt dan dat het een punt is en persoon B zegt dat het geen punt is. Je kan dan gaan kijken naar de regels, je bent het hier immers over eens. Dan kijk je of het wel of geen punt is volgens de regels. Dit kan dan ook met andere discussies. We kijken welke bewering het best past in onze gedeelde overtuigingen. Hetgeen er het best in past, is dan voor ons de ware bewering. Als je het daar dan toch niet mee eens bent, ben je het in essentie met je eigen overtuigingen oneens.

Een pragmatische waarheid

Toch ontstaat hierbij een vreemd gevoel in mijn buik. Er zitten wel heel veel haken en ogen aan dit verhaal over het grote aantal gedeelde waarden. In de middeleeuwen volgde bijna iedereen in West-Europa de regels voorgeschreven door de kerk. Zo had bijna iedereen dezelfde ideeën. Tegenwoordig is dit allang niet meer het geval. Als ik het nieuws aanzet, lijkt het dat we het voor elkaar krijgen om het op ieder mogelijk vlak met elkaar oneens te zijn. Dit kan komen door het uitvergrotende effect van de media, maar er liggen diepere oorzaken aan ten grondslag. Het lijkt bij het idee van dit web dat wij als een homogene groep overal dezelf-

de mening over hebben. Het laat alleen maar kleine waardeverschillen toe binnen een zeer eensgezinde gemeenschap. In onze huidige samenleving zien we dat globalisering, het internet en toenemende individualisering het idee van een homogene groep bijna onmogelijk maken. Nu zijn er veel verschillende ideeën over de samenleving, zoals de conservatieven en de liberalen. Ook de hoofdlijnen van onze web beginnen minder op elkaar te lijken.

Deze individualisering en open informatiebronnen als het internet zijn helemaal niet slecht, integendeel zelfs. Ze openen onze ogen voor het feit dat we juist geen homogene groep zijn. We mogen dan allemaal een web hebben, maar de spinnen zijn zeker niet hetzelfde en we zouden onrecht aangedaan worden als dat wel werd gedacht. Overeenstemming van beweringen met ons web blijkt niet meer volledig toepasbaar. Dit betekent wel dat we nu op nieuwe manieren de ander moeten gaan overtuigen.

Je zou dus kunnen zeggen dat globalisering en individualisering ervoor zorgen dat waarheid verloren gaat en dat er geen vaste manier meer is om iemand te overtuigen. Dit lijkt echter maar zo. Waarheid is nu van intrinsieke waarde naar een ander soort individuele waarde gegaan en is niet meer per se van tevoren vast te stellen. Terugkijkend op waar waarheid nou eigenlijk voor staat, zien we dat dit niet een probleem hoeft te vormen. Waarheid is nog steeds datgene wat mensen overtuigt. We gaan er nu alleen veel pragmatischer mee om. Datgene wat mensen overtuigt kan heel erg persoonlijk zijn. Achteraf is dan vast te stellen wat nou echt waar was: namelijk datgene wat overtuigend was. Dit kunnen feiten, overtuigingen of retoriek zijn. De waarheid is dus afhankelijk van de omstandigheden en de personen.

De waarde van waarheid

Betekent het wegvallen van waarheid als intrinsieke waarde dat waarheid zelf waardeloos is geworden of er niet meer toe doet? Niet precies. Het is meer een verandering van waarde dan het wegvallen daarvan. We bepalen nog steeds voor onszelf wat we overtuigend vinden. We zien dat de macht, autoriteit of gezag veel invloed heeft op wat we overtuigend vinden. We vinden bijvoorbeeld een uitspraak over de economie van een afgestudeerde econoom veel overtuigender dan die van een kleuter. Waarheid is zeer afhankelijk geworden van de persoon die hem verkondigt en het gezag dat we diegene toekennen. Dit betekent dat we zelf des te meer invloed hebben op de rol van waarheid en wat ons zou overtuigen. Er komt een zekere verantwoordelijkheid bij kijken. Het is nu aan ons om onszelf goed te verdiepen in maatschappelijke debatten en goed te kijken wat we wel of niet overtuigend vinden.

Waarheid doet er zeker nog toe! Evenveel als het duizend jaar geleden deed. We hebben nog steeds de waarheid als middel om een discussie op te lossen, maar de wijze waarop de waarheid tot uiting komt is aan het veranderen. De samenleving en problemen daarvan veranderen continu en het is dus niet meer dan logisch dat onze waarheid daarin meeverandert.

HET GEVECHT VAN DE EEUW: WETENSCHAP VS. WAARHEID

In de serie Nieuw Licht van uitgeverij Prometheus laten verscheidene moderne denkers hun licht schijnen op een scala aan onderwerpen die te lang in het donker hebben verkeerd. Ze doen dit naar aanleiding van de 'vertwittering' van het publieke debat, om in de woorden van Coen Simon en Frank Meester te blijven, de twee filosofen die de pamfletreeks zijn begonnen. Simon en Meester stellen een inleidende vraag aan de door hen uitgekozen denker, en krijgen een antwoord dat is gerelateerd aan een historische denker die deze vraag al eens heeft overdacht.

Tekst: Jonasz Dekkers

Context

Zo ging het Rosanne Hertzberger dus ook af. In haar hoedanigheid als columnist in het *NRC Handelsblad*, maar vooral als schrijvend wetenschapper, stelden Simon en Meester haar de prangende vraag of we te veel geloven in harde feiten. Is ons rotsvaste vertrouwen in de wetenschap terecht? Volgens een onderzoek dat Hertzberger aanhaalt vertrouwen wij Nederlanders de wetenschap het meest van alle instituties. Op een schaal van 1 tot 10 beoordelen wij de betrouwbaarheid van de wetenschap met een 7,1. Simon en Meester halen de historisch gezien meest logische denker op het gebied van wetenschap aan om Hertzbergers pleidooi aan op te hangen: Francis Bacon. Zijn wetenschappelijk methodologische werk *Novum Organum* (1620), oftewel 'Nieuwe Methode', is hierbij Hertzbergers fundament.

In dit werk zet Bacon de basis uiteen van wat wij nu kennen als 'de' wetenschappelijke methode. Om tot waarheid te komen hebben we wetten nodig. We moeten echter ook oppassen in onze zoektocht naar waarheid, want er zijn valkuilen op de weg. Deze valkuilen noemt Bacon *idols*. Die term is vaak naar het Nederlands vertaald als 'idolen', maar Hertzberger staat erop dat de vertaling 'afgod' treffender is. Als afgod verleiden ze de wetenschapper namelijk om van het pad van de enige echte God – de waarheid – af te dwalen en maken zij haar het leven lastig. De eerste verleidelijke afgod is die van de stam: de mens verafgoodt zichzelf en neemt daarom vaak zichzelf als maat voor de dingen; antropomorfisme, in moderne(re) taal. Deze afgod hangt nauw samen

met de tweede: die van de grot. We bekijken de wereld vanuit onze subjectieve grot, ons eigen perspectief, waardoor we geneigd zijn te vergeten dat ware objectiviteit lastig is. Het vermijden van deze afgoden, in combinatie met die van de markt en het theater, respectievelijk de neiging om de mening van de massa en die van de autoriteit te volgen, maken het bedrijven van wetenschap een lastige, maar desalniettemin intrinsiek waardevolle onderneming. De wetenschap is volgens Bacon namelijk de methode bij uitstek om waarheid te achterhalen, maar het is essentieel dat ze haar afgoden leert kennen en zichzelf dus constant onder de loep neemt.

‘Hertzberger betoogt dat we vertrouwen in de waarheid verwarren met vertrouwen in de wetenschap’

Synopsis

In *Het grote niets* betoogt Hertzberger dat we vertrouwen in de waarheid verwarren met vertrouwen in de wetenschap. Ongeacht waar die toe leidt. Ze illustreert dit statement aan de hand van een veelzeggend voorbeeld: mindfulness. Op het eerste gezicht heeft mindfulness niet veel te maken met wetenschap. Het is per slot van rekening een spirituele en religieuze (boeddhistische) aangelegenheid waarin we zelfloosheid nastreven. Echter is die volgens Hertzberger verwesterd en gepopulariseerd in Silicon Valley, waardoor het een rationele meditatie en een seculier ritueel is geworden. Hierin draait het uitsluitend om de ‘ik’: ‘een gekwantificeerde rationele oefening; een dienst, een product waar de aanbieder flink aan kan verdienen en de gebruiker zowel mentale als fysieke gezondheidswinst mee kan boeken. Niets geen zelfloosheid, maar het tegenovergestelde ervan: ik, ik, ik.’ Het is dit rationele en, volgens Hertzberger, nihilistische aspect van de moderne mindfulness dat de brug slaat naar wetenschap.

Mindfulness is tegenwoordig namelijk vooral een *evidence-based* praktijk. Gebaseerd op wetenschap. De hoeveelheid wetenschappelijke literatuur over de voordelen van mindfulness is groot en groeit nog steeds. Zo is het een wetenschappelijk verantwoorde manier geworden om productiviteit en efficiëntie te verhogen. Maar, zo betoogt Hertzberger, de wetenschap achter de voordelen van mindfulness is zo lek als een mandje. Een enorm deel van de studies naar mindfulness wordt namelijk verleid door de baconiaanse

‘We hebben wetenschap als ultieme bron van waarheid overgenomen’

afgoden. Hertzberger noemt onder andere het feit dat alle wetenschappers die ze onderzocht heeft zelf fervent mediteren. Ziedaar Bacons afgod van de grot. En zo schort het wetenschappelijk onderzoek aan nog veel meer.

Hertzberger betoogt verder dat de wetenschap als ultieme bron van waarheid de traditionele rol van religie heeft overgenomen. Waar men vroeger antwoorden op de grote ‘waarom’-vragen zocht bij religies, is het nu de wetenschap die de rol van waarheidsverstrekker op zicht neemt. Echter, en dit is Hertzberger’s centrale boodschap, is wetenschap nihilistisch. Nihilistisch in de zin dat er geen grotere ideologie aan ten grondslag ligt. Dit leidt er dus toe dat onze ‘waarom’-vragen geen, of op z’n best, een nihilistisch antwoord krijgen. Dit komt met name tot uiting bij het ‘cijfertjesdenken’: ‘[i]ets is niet meer goed, deugdzaam, fijn, lekker, rechtvaardig, of moreel juist, maar “gezond”, “duurzaam”, of “veilig”. Allemaal meetbare kwalificaties die wetenschappelijk onderbouwd kunnen worden met statistisch significante resultaten die in wetenschappelijke tijdschriften worden gepubliceerd.’ De moderne omgang met mindfulness is volgens Hertzberger het schoolvoorbeeld van dit nihilistische cijfertjesdenken. Vandaar de titel van haar betoog, *Het grote niets*.

Oordeel

Hertzbergers betoog over de staat van de huidige wetenschap is over het algemeen sterk. Vooral het feit dat Hertzberger zelf wetenschapper is maakt haar betoog interessant. Haar kritiek is daarom verfrissend en zet aan tot het denken over een instituut dat we niet vaak (genoeg) kritisch overdenken. Zo brengt ze van binnenuit een kritische noot aan, zonder dat ze de wetenschap als geheel afbrandt, wat bewonderenswaardig is.

Daarbij moet wel gezegd worden dat het voorbeeld van mindfulness meer uitzondering dan regel lijkt. Dat het onderzoek naar mindfulness veelvuldig valt voor de baconiaanse afgoden, betekent niet dat het exemplarisch is voor elke tak van wetenschap. De sociale wetenschappen, waar het onderzoek naar mindfulness onder valt, zijn sowieso onderhevig aan een zekere vorm van crisis. Denk bijvoorbeeld aan

de recentelijk aan het licht gekomen onmogelijkheid om veel onderzoeken binnen de psychologie te repliceren. Er zijn echter andere takken van wetenschap die wel degelijk de verleiding van de afgoden weerstaan, zoals de meer exacte wetenschappen. Dus om mindfulness exemplarisch te noemen voor de wetenschap anno 2020 is in mijn ogen te kort door de bocht.

Bovendien is wetenschapsnihilisme in mijn ogen eerder een deugd dan een zonde. De wetenschap moet, zoals Bacon ook betoogde, vrij zijn van elke ideologie en voorbedachte motieven. Inderdaad, wanneer Bacons afgoden niet in acht worden genomen kan de wetenschap als buikspreekpop fungeren, maar Hertzbergers afsluitende zinnen gaan in mijn ogen lijnrecht in tegen de wetenschappelijke methode zoals Bacon die bedoeld heeft: '[m]en zou gewoon weer eens wat kunnen proberen te geloven, in plaats van het bewezen willen zien. Het zou van grote zelfkennis getuigen.' Hier heeft ze het over mindfulness als praktijk: men moet gewoon kunnen mediteren hoe en wanneer men dat wil, zonder dat het per se *evidence-based* moet zijn. Maar dan slaat ze de plank mis, omdat ze, zoals gezegd, de moderne mindfulness ziet als exemplarisch voor de huidige staat van de wetenschap.

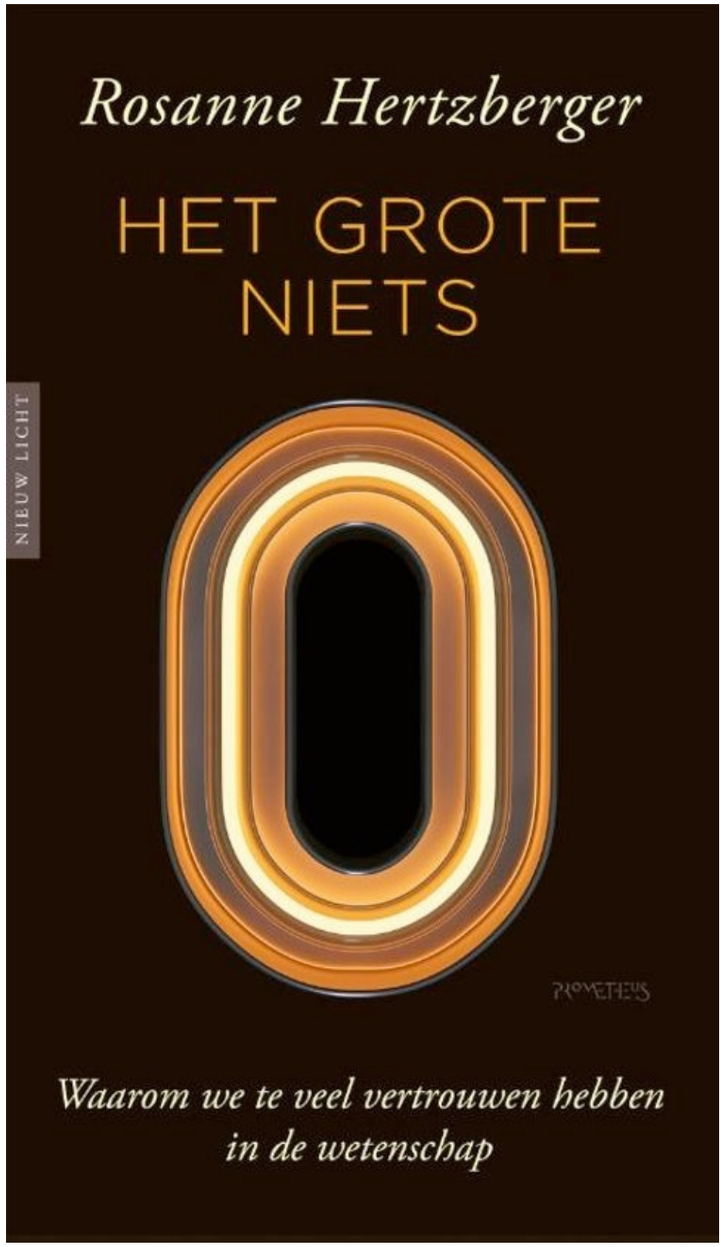

Zeker is wel, en dat betoogt Hertzberger overtuigend, dat we altijd kritisch moeten blijven jegens de eigen wetenschappelijke praktijk. Ze pleit voor een betere kwaliteit van wetenschap, wat van enorm belang is wil de wetenschap ons rotsvaste vertrouwen in de waarheid niet beschamen. Daar kan je het bijna niet mee oneens zijn, lijkt me.

Al met al is het een boekje dat de moeite waard is om te lezen. Dit komt vooral door het stramien van de serie Nieuw Licht: met haar duidelijke opzet is het lezen aangenaam. Hertzberger schrijft vlot en op journalistieke wijze. Bovendien zet ze daadwerkelijk aan tot kritisch denken en is haar betoog hartstochtelijk, gestut door eigen ervaringen. De wetenschappelijke praktijk tegen het licht houden is een waardevolle en noodzakelijke onderneming, in oud en nieuw licht.

Rosanne Hertzberger, *Het grote niets. Waarom we te veel vertrouwen hebben in de wetenschap*. Amsterdam: Prometheus Nieuw Licht, 2019.

DEEPFAKES: HET GEVAAR VAN DE TECHNOLOGISCHE HOAX

In 2018 plaatste regisseur en komiek Jordan Peele een video op het internet waarin hij beelden van Barack Obama met *deepfake*-technologie manipuleerde en de president liet zeggen wat Peele wilde. Hij wilde hiermee het gevaar van geavanceerde technologische hoaxen aantonen. Waar tien jaar geleden videobeelden nog als volkomen betrouwbaar werden beschouwd, kunnen we nu niet meer alle beelden die voorbij komen vertrouwen. Deze technologie kan het maatschappelijk debat in gevaar brengen en misbruikt worden om politici in diskrediet te brengen. In deze column betoog ik dat er een verband is tussen *deepfakes* en de waarde die we als mensen aan waarheid hechten en wat voor invloed dat heeft op het maatschappelijk debat.

Tekst: Jan Peter van Irsel

Leugentje om bestwil

Welke waarde hangen mensen tegenwoordig eigenlijk nog aan waarheid, zeker in de context van het maatschappelijk debat? Veel mensen hebben er geen moeite mee om de waarheid te verdraaien zolang het henzelf maar goed uitkomt. Ook jij hebt waarschijnlijk wel eens een leugentje om bestwil verteld om ergens onderuit te komen. Maar deze 'leugentjes om bestwil' kunnen ook op grotere schaal plaatsvinden. Denk bijvoorbeeld aan Donald Trump, die na zijn inauguratie als president van de VS de foto's liet bewerken, zodat het net leek alsof er heel veel bezoekers waren, terwijl dat best tegenviel. Of Halbe Zijlstra, een staatssecretaris die loog over zijn aanwezigheid bij een bijeenkomst met Poetin. Veel mensen veroordelen liegen, maar als het henzelf goed uit-

komt, willen ze vaak een oogje dichtknijpen bij het verdraaien van de waarheid.

Waarheid in het maatschappelijk debat

In het maatschappelijk debat hecht men echter wel veel waarde aan waarheid. Openheid over de stand van zaken in een samenleving is immers belangrijk in een democratie, omdat stemgerechtigden anders geen goede keuzes kunnen maken. We willen als kiezers kunnen controleren wat er in ons land gebeurt en verwachten dan ook volledige openheid van gekozen politici, maar zoals bovenstaande voorbeelden aantonen, is dat echter niet altijd het geval. Als politici de waarheid verdraaien en het komt uit, heeft dat vaak grote gevolgen voor hun carrière en de populariteit van hun partij. Zo moest Halbe Zijlstra aftreden als staatsecretaris en kreeg Donald Trump een hoop kritiek over zich heen. In dit geval hebben we het over een uitspraak die wel of niet corresponderet met de werkelijkheid en daarmee waar of onwaar is. Het is namelijk te controleren of het echt gebeurt is wat deze politici beweren. Onder deze waarheden vallen niet alleen beweringen van politici, maar ook statistische waarheden.

Daarnaast is er nog een tweede vorm van waarheid in het maatschappelijk debat. Neem bijvoorbeeld de uitspraak ‘de marktwerking in de zorg is doorgeslagen’. Voor politici die de uitspraak doen en hun aanhangers, is deze uitspraak waar. Anderen zullen de waarheid van deze stelling echter ontkennen. Het gaat hier om een uitspraak die consistent is met andere uitspraken en uitganspunten van de desbetreffende partij. In dit geval gaat het dus over een relatieve waarheid.

Het maatschappelijk debat zou niet bestaan zonder dat relativisme. Dit zorgt voor meningsverschillen over welke problemen prioriteit hebben, hoe deze veroorzaakt zijn en hoe ze het beste opgelost kunnen worden. Dit relativisme staat aan de basis van de democratie. Vaak wordt er echter ook gedebatteerd over het imago van politici. Aangezien zij een voorbeeldfunctie hebben mogen we toch van politici verwachten dat zij open en eerlijk tegenover de bevolking zijn. We kunnen niet iemand het volk laten vertegenwoordigen als diegene niet eens integer zijn functie kan uitoefenen. Het is daarom belangrijk dat ook corresponderende waarheden die te maken hebben met beweringen van politici onderdeel blijven van het maatschappelijk debat. Naar mijn mening mogen politici niet liegen. Er moet ten alle tijden een transparantie bestaan tussen burger en vertegenwoordiger.

Deepfake schandalen

Af en toe gaan schandalen het maatschappelijk debat overheersen. De fouten van een politicus kunnen dan het imago van een partij schaden en de populariteit van de partij laten dalen. Dat is een logisch gevolg van beschadigd

vertrouwen. Recente technologische ontwikkelingen bieden een mogelijkheid om misbruik te maken van het feit dat we zoveel waarde hechten aan de integriteit van politici. Deze technologie, zogenaamde *deepfake*-technologie, bewerkt video's met algoritmes en kan ze zo bewerken op een manier dat ze niet meer van echt te onderscheiden zijn. Zo werd in mei 2019 een video van voorzitster van het Amerikaans Huis van Afgevaardigden bewerkt op een manier waardoor het leek alsof ze moeite had met praten en een 'dronken, zieke' indruk maakte. President en politiek tegenstander van Pelosi, Donald Trump, postte dit neppe filmpje op zijn twitter, met het bijschrift 'PELOSI STAMELT TIJDENS PERSCONFERENTIE' in een poging om haar in een kwaad daglicht te zetten. Deze video veroorzaakte veel commotie.

Bovenstaand voorbeeld laat zien dat *deepfakes* bijvoorbeeld een invloed kunnen hebben op verkiezingen als ze op een strategisch moment worden verspreid via het internet. In de toekomst bestaat er een mogelijkheid dat *deepfakes* niet meer makkelijk te herkennen zijn. Dan kan het zo zijn dat er bijvoorbeeld vlak voor de verkiezingen een *deepfake* online wordt gezet die een groot schandaal creëert. Mensen kunnen dan hun stemgedrag aan de hand van die video aan gaan passen. Zoals eerdergenoemd willen we namelijk niet dat we vertegenwoordigd worden door een onbetrouwbaar politicus. Stemmers worden dus misleid door neppe informatie, waardoor ze het vertrouwen in de desbetreffende politicus of partij kwijtraken en het politieke landschap verandert. De democratie komt in gevaar.

We moeten dus zorgen dat we als kiesgerechtigden kritisch blijven kijken naar de waarheden in de uitspraken van politici. Deze kunnen in de toekomst heel makkelijk gemanipuleerd worden met *deepfake*-technologie, waardoor het lastig wordt om onwerkelijkheid van werkelijkheid te onderscheiden. In de tussentijd is het belangrijk dat zowel de overheid als de journalistiek gaan investeren in het identificeren van geavanceerde *deepfakes*. Het probleem ligt, ironisch gezien, juist bij het feit dat mensen zoveel waarde hechten aan waarheid. Dit is een sterkte maar tegelijk ook een zwakte. Mensen reageren daardoor namelijk erg sterk op schandalen binnen de politiek en de maatschappij. Dat biedt een ingang voor mensen die het politieke landschap willen manipuleren en door middel van *deepfakes* een 'nepschandaal' creëren. We moeten niet de samenhangende waarheden die partijen naar buiten brengen uit het oog verliezen wanneer er een schandaal naar buiten komt. Op deze manier vergeten we niet waar de partij voor staat en wat deze wil bereiken. Dit kan na het uitkomen van een schandaal namelijk wel eens overschaduwd worden. Pas als de kiezer er 100% zeker van is dat het uitgebrachte schandaal geen misleiding is, kan hij eventueel zijn stemgedrag erdoor laten aanpassen.

EÉN WAARHEID?

In een wereld die sneller beweegt dan wij allemaal bij kunnen houden, met constante verandering en nieuwe ideeën, zou je denken dat er niet zoiets bestaat als één waarheid. Toch hoor je tegelijkertijd 'nee dit is dé waarheid', of 'wetenschap is de enige waarheid', of 'alles wat in de Bijbel staat is waar'. Iedereen spreekt over de 'echte' waarheid maar bestaat die echte waarheid wel?

Tekst: Joep Huisman

Vraag je aan een christen wat de echte waarheid is, verwijst hij of zij waarschijnlijk naar de Bijbel of naar God. De wereld zou ontstaan zijn in zeven dagen en Adam en Eva zijn de eerste mensen. Dat is de waarheid voor veel christenen. Maar de een leest de Bijbel anders dan de ander. De een zal bijvoorbeeld zeggen dat de verboden vrucht de wereld heeft verpest en de ander beweert dat de verboden vrucht kennis en vrijheid heeft bracht. Met zo veel verschillende meningen en opvattingen over de werkelijkheid, is het de vraag of je wel kan zeggen dat de een meer waar is dan de ander.

Allemaal andere percepties

Niet iedereen kijkt hetzelfde naar de wereld. De een let op kleine details, zoals de kleuren van bloemen, en de ander kan alleen letten op het geluid van de voorbijrijdende auto's. Als iedereen de wereld op een andere manier ziet, is er dan wel één perceptie van de wereld? Dit kun je opvatten op twee manieren. Allereerst kun je zeggen dat iedereen op verschillende dingen let en de wereld dus verschillend waarneemt. Hierdoor kan de een iets missen, waar de ander juist op focust. Niemand kan het gehele

plaatje van de wereld volledig zien. Ons hele leven (geboorte, opvoeding, vrienden) beïnvloedt onze perceptie van de wereld. Een gevangene uit Brazilië heeft een hele andere perceptie van de wereld dan een verwend kindje uit China. Ze focussen op verschillende dingen en hebben verschillende normen, waarden en kennis. En ook al zou je ze allebei op dezelfde plek in de wereld neerzetten op hetzelfde moment, nog steeds zouden ze het anders waarnemen. Dit brengt problemen bij het definiëren van één waarheid. Want hoe kan je uit zoveel percepties eentje kiezen die echt waar is?

Ten tweede ligt er ook nog een probleem bij de definities die wij gebruiken. Als voorbeeld pak ik de kleur blauw. Wat is blauw precies? Waarschijnlijk denk je nu na over de definitie van blauw, maar die is er eigenlijk niet. 'De kleur op het spectrum tussen cyaan en violet'. Maar wat zegt dat over blauw? Helemaal niks, want wat is dan weer violet en cyaan? Zo kun je eeuwig doorgaan. We hebben allemaal een beeld van de kleur blauw, maar we zullen nooit weten of iedereen hetzelfde beeld heeft. Kleurenblinde mensen zien bijvoorbeeld alweer iets anders dan de rest. Maar wie zegt dat zij kleurenblind zijn? Misschien zien zij wel hoe de kleur echt is en zijn wij kleurenblind. Misschien is het zelfs zo dat iedereen op de hele wereld blauw op een andere manier ziet. Dat zou 7,73 miljard verschillende percepties van blauw betekenen. Welke is 'het echte' blauw en wie heeft het recht om te zeggen wat 'het echte' blauw is? Is waarheid een norm? Een gemiddelde? Een voorbeeld? Iets wat we maar gewoon moeten geloven?

Wat is wetenschap?

Als je aan een groep mensen op straat vraagt hoe de wereld is ontstaan, zullen acht van de tien mensen antwoorden met 'de oerknal'. Andere antwoorden zien we doorgaans niet als de norm. De norm van de westerse samenleving is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Van jongs af aan hoor je over concepten als fotosynthese, elementen en evolutie. Deze begrippen worden behandeld op school bij verplichte vakken zoals biologie, natuurkunde en scheikunde. Tijdens die lessen wordt beweerd dat dit dé waarheid is. Maar hoe kan iemand beslissen dat dit een waarheid is die we moeten leren aan onze jeugd? Hoe komt het dat mensen het belachelijk vinden als kinderen op een islamitische school leren over Allah en de schepping van de wereld? Terwijl hier, net als in het biologieboek, gewoon wordt verteld over wat de schrijver ziet als de waarheid achter bijvoorbeeld het ontstaan van de aarde. Het gaat zelfs zo ver dat er in biologieboeken staat dat de Genesis uit de Bijbel onzin is. Maar wanneer heeft iemand het recht om te zeggen dat een waarheid onzin is? Heeft de school zelf dat recht? Het boek? De overheid? De wereldleiders? Is het niet de bedoeling dat jij zelf beslist over wat jouw waarheid is?

Heeft de waarheid eigenlijk wel nut? Boeit het iets of die bloem 'blauw' of 'rood' is? Groeit een bloem door foto-

synthese of komt dat door God? En voegt het iets toe om te weten wat het is? Een bloem groeit, dat kunnen we veronderstellen, maar maakt het uit of het komt door de zon of door God? De bloem groeit ook wanneer jij er een 'verkeerde' reden aan toeschrijft. Ondanks dat het dus eigenlijk niks uitmaakt, zoeken we toch constant naar een reden voor alles. Dit doen we al sinds het begin van de mensheid. Voor vuur, regen, licht en veel andere verschijnselen. Dit verklaren begon met religie: goden als representatie van die dingen. Maar telkens kwamen er weer nieuwe verklaringen. Die verschilden per land, cultuur, groep, of familie. De focus van religie verschoof langzaam naar wetenschap. Mensen als Einstein bedachten theorieën en formules om dingen uit te leggen die eerder uitgelegd werden door religie.

In het begin werden de eerste wetenschappers uitgelachen en werden hun ideeën onzin genoemd. Maar nu is het andersom. Wetenschappers lachen gelovigen uit en noemen hun ideeën onzin. Is dit hoe de wereld in elkaar zit? Een vicieuze cirkel van ideeën bedenken en uitgelachen worden en vervolgens, wanneer jouw idee de norm is, een ander nieuw idee uitlachen?

Het mysterie van de waarheid

7,73 miljard mensen hebben 7,73 verschillende eigen meningen. Maar is dat wel echt zo? Opvoeding, vrienden en school beïnvloeden je mening. Dus heeft iemand eigenlijk wel een volledig eigen waarheid? Of duwt je omgeving je toch naar een gemeenschappelijke waarheid? Zijn er dan wel 7,73 miljard waarheden of worden we meer door elkaar beïnvloed dan we denken?

Maar stel je voor dat iedereen echt een eigen niet beïnvloedbare waarheid heeft, waarom leren we dan toch over de wetenschap? Als iedereen het recht heeft op een eigen mening, dus een eigen waarheid, waarom is er dan toch één echte waarheid die we leren? Is het hele concept van één waarheid niet gewoon een manier om mensen in dezelfde richting te laten denken? En is dat wel ethisch? Dat lijkt wel een vorm van indoctrinatie. Moeten we iedereens mening niet gewoon met rust laten? En zo ja, is dat wel mogelijk?

Als je kijkt in het woordenboek is de waarheid: 'een zin die overeenkomt met de werkelijkheid'. Maar wat is de werkelijkheid? En is er maar één werkelijkheid? En verschilt iemands werkelijkheid met die van een ander? Dit zijn vragen die ik al heb gesteld over waarheid. Dus is waarheid dan geen synoniem voor werkelijkheid? En zo ja, is de woordenboekdefinitie van waarheid dan een drogreden? En heeft waarheid dan geen definitie? Of zijn er verschillende percepties, en dus waarheden, over de definitie van waarheid – wat ironisch is.

Zoveel vragen bij het begrip waarheid. Brengt het begrip meer vragen dan antwoorden? Zullen we ooit weten of er één waarheid is? En zo ja, wat zou er dan gebeuren met de wereld? Zou iedereen elkaar eindelijk snappen en zou er echt wereldvrede kunnen zijn? Daar komen we waarschijnlijk nooit achter. Maar wie weet, misschien komen we ooit wel achter de waarheid van het mysterie van de waarheid!

WAARHEID IS IETS DAT REIST

Soms sta ik ‘s ochtends op, en dan voelt het alsof alles om me heen bestaat uit mist, alsof alles dat ik zie en voel slechts een schaduw is van wat het echt is. Op dat soort momenten begin ik te twijfelen aan de echtheid van dit bestaan. Want als alles nep kan voelen, kan het dan ook wel echt voelen? Of is alles wat wij meemaken slechts een illusie, en is de waarheid van ons bestaan, ons denken, onze waarneming, iets heel anders? Op die momenten blijf ik op mijn bed zitten en denk ik na over de definitie van waarheid. Om me veilig te laten voelen, schiet ik altijd heel snel door naar de vastheid van waarheid. Ik verwijder de vraagtekens.

Tekst: Marah van Andel

Stel je voor: het moment dat een boom omvalt in een bos hier ver vandaan, dan gebeurt dat echt, toch? Dat is de waarheid. Zelfs als er niemand is om die boom te zien of horen vallen, of om de vibraties van de aarde na de val van de boom te voelen, valt de boom toch. Dat is wat er gebeurt. De boom valt.

Waarheid is iets dat vaststaat. Waarheid is dat wat er gebeurt.

Dat die boom valt, dat is een feit. Hetzelfde geldt voor alle abstracte dingen zoals wiskunde en natuurwetenschappen. Zelfs voor de psychologie, hoewel dat dan weer minder abstract is.
Een wiskundig probleem zoals de wortel van negen, heeft niet als oplossing min zeven. Dat het antwoord drie is, is een feit. Waarheid. Dat zwaartekracht ervoor zorgt dat alles op de aarde blijft, is ook een feit en dus meteen waarheid. Maar hetzelfde geld voor de mentale toestand van mensen. Op het moment dat jij opmerkt dat er een gevoel in jouw lichaam zit dat jij bestempelt als ‘verdriet’, is dat net zo goed een feit en dus waarheid. Jouw verdrietige gevoel is iets dat gebeurt, dat waar te nemen valt en dat dus net zo echt is als

die zwaartekracht en wiskundige problemen. Die emotie zal dan wel niet waargenomen kunnen worden door de mensen om jou heen, maar dat maakt helemaal niet uit. Zolang dit gevoel een feit is voor jou en jij dit kan voelen, gebeurt het en is het – ja, ja, opnieuw – waarheid.

Waarheid als geloof

Nu kan ik me voorstellen dat jij het niet eens bent met mijn stelling hier. Sterker nog, ikzelf ben het niet helemaal eens met deze stelling. Heb je door wat ik gedaan heb? Ik heb jou voor een moment laten geloven dat ik geloofde dat er zoiets bestaat als 'waarheid'. Misschien heb ik je zelfs zover kunnen krijgen dat je vond dat ik best een goed punt had. Maar volgens mij heb ik dat goede punt helemaal niet.

Via deze weg komen we aan bij mijn tweede conclusie: hoe hard je het ook probeert, waarheid is niet iets dat vaststaat. Waarheid is een geloof. Misschien niet zo'n geloof als het christen- of jodendom, maar wel een geloof. Laten we even terugspoelen naar mijn voorbeeld over de wiskunde, de natuurkunde en de psychologie. Een wiskundig probleem heeft een formeel antwoord, dat is waar. Maar bevat dat antwoord dan meteen waarheid? Is dat kleine cijfertje, die drie, is dat waarheid? Wie weet verzinnen we over 100 jaar wel dat de wortel van negen helemaal geen drie is, maar wel min zeven. Is dat dan minder waar? Wij spreken met zijn allen af dat het antwoord drie is, maar het ware antwoord bestaat misschien helemaal niet.

Als we kijken naar het voorbeeld van de emoties en het psychische, dan zit er tot op bepaalde hoogte zin in wat ik heb gezegd. Op het moment dat jij een emotie voelt, is dat voor jou de waarheid. Jij gelooft dat deze emotie op dat moment echt is, en reageert hierop door bijvoorbeeld te gaan huilen. Maar wellicht sta je de ochtend daarna op, en voel je je kiplekker. Dan is op dat moment de waarheid van het verdriet geen waarheid meer. Maar dat was het wel. Waarheid is iets vloeiends, iets dat reist.

De waarde van waarheid

Maar dan kun je je afvragen; als waarheid iets vloeiends is en dus steeds verandert, wat is dan de waarde van waarheid? Wat blijft er over als niks en tegelijkertijd alles waarheid kan zijn? In onze maatschappij, de maatschappij waarin er constant dingen bewegen, ben ik bang dat die waarde vrijwel nihil is. Ik denk echter niet dat dat een probleem is, aangezien het voor mij gaat om de persoonlijke waarde van waarheid in geloof. Daar zitten namelijk ook gradaties in, en aangezien ieder mens verschillend is met verschillende waarden en moraal, is het lastig om de waarde van die alsmaar veranderende waarheid vast te stellen. Toch ga ik een poging wagen om mijn visie op 'de waarde van waarheid' uit te leggen.

Waarheid heeft waarde zolang het geloofd wordt. Door jezelf, of door een groep. Een waarheid kan onwaar blijken, zo werd in de middeleeuwen bijvoorbeeld gedacht dat de aarde in het middelpunt van ons zonnestelsel stond. Nu geloven wij dat de zon het middelpunt is. Als je mensen toentertijd geprobeerd had te vertellen dat de zon het middelpunt is, hadden ze je op de brandstapel gegooid voor ketterij. Dat geeft weer hoe waarheid constant verandert van waarde. Wat ik in mijn eerste alinea heb verteld, is voor mijzelf onwaar en waardeloos, maar voor deze column

was het tijdelijke waarheid en dus van een bepaalde waarde.

Om deze waarde vast te stellen denk ik dat we een schaal op moeten stellen van verschillende waarden van waarheid. Laten we beginnen met drie waarden 1, 2, en 3. Hierbij is 1 de hoogste waarde: de waarde van een constante, feitelijke waarheid. Bijvoorbeeld: ‘er is iets dat denkt op dit moment’. De volgende waarde is 2: de waarde van tijdelijke waarheden, zoals wetenschap, die altijd weer vergooid kan worden door nieuwe theorieën. Dit is de meest voorkomende waarheid. Als laatste is er 3, de laagste waarde: de waarheid zonder waarde, dat op geen enkele manier waarheid kan zijn. Bijvoorbeeld: er is niks wat op dit moment is. Deze 'waarheid' kunnen we ook wel als 'onwaarheid' bestempelen.

Als we uitgaan van deze drie waarden, is het indelen van de waarheid plots een stuk makkelijker en duidelijker.

Oneindige gradaties van waarheid

Als we deze waarden vervolgens toepassen op onze dagelijkse portie sociale media en nieuws, zien we dat we eigenlijk onze 2 ook weer op moeten delen in gradaties. We hebben tenslotte te maken met *fake news*, wat voor een minder lange periode voor waarheid aangezien kan worden dan gefotoshopte foto’s van modellen. Die modellen zijn dan weliswaar niet écht zo ‘perfect’, maar veel mensen geloven dit wel. Dit zou dan moeten behoren tot een zogenaamde categorie 2.1, waarna het nepnieuws tot de zogenaamde categorie 2.2 zou moeten behoren. Dit zou zo zijn omdat het nepnieuws voor de waarnemer dichter bij de onwaarheid zit dan de gefotoshopte foto’s.

In het nepnieuws zitten ook weer verschillende soorten waarheid. De ene leugen is geloofwaardiger dan de ander. Zo zouden we eeuwig door kunnen spitten, op onze eeuwige zoektocht naar die échte waarde van waarheid. Het punt is dat die er niet is. Waarheid en haar waarde zijn constante schommelende factoren, los van elkaar, maar toch verbonden. Wij zullen hoogstwaarschijnlijk nooit die zogenaamde waarde van waarheid tegenkomen.

Maar wat zou het ook? Moet waarheid een waarde hebben? Waarom zouden we niet gewoon lekker geloven wat we willen geloven? De waarde van waarheid blijft ongedefinieerd en vloeibaar. Maar dat is mijn mening. Mijn waarheid. Wellicht is het je ook opgevallen dat ik mijzelf in mijn tweede conclusie heb tegengesproken. Om mezelf maar even te citeren: ‘Waarheid is een geloof.’ Zie je wat daar gebeurde? Ik had het zelf pas door toen ik mijn column voor de tweede keer doorlas. Ik zet deze zin namelijk neer als waarheid. Alsof dat wat ik zeg, dat waarheid een geloof ís, het ware is. Maar net als met religie in Nederland, mag jij geloven wat je wilt. Misschien geloof jij niet dat waarheid een geloof is, maar dat het wel vaststaat. En dat juich ik absoluut toe. Dat zou namelijk betekenen dat ik mijn punt nog standvastiger kan innemen: jij gelooft namelijk iets anders dan ik, dus we hebben verschillende waarheden over waarheid.

Maar moet ik dat wel doen, dat vaststellen, als ik zeg dat waarheid vloeiend is? Daar ben ik nog niet helemaal uit. En ik hoop jij ook niet.

COLUMN RENÉ TEN BOS **AGAMBEN**

‘Het transcendentale subject is niets anders dan wat zich uit en het moderne denken is gebaseerd op deze onuitgesproken veronderstelling van het talige subject als de grondslag van ervaring en kennis.’

Dit citaat, niet het makkelijkste, haal ik uit *Infanzia e Storia* (Kindheid en geschiedenis) van de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben. Om het te begrijpen moeten we in eerste instantie inzien dat het transcendentale subject niet hetzelfde is als het empirische subject. Het gaat hier niet om iets subjectiefs. Het transcendentale subject is niets iets wat aan mij of jou toebehoort. Immanuel Kant (1724-1804) zag het veeleer als de mogelijkheidsvoorwaarde van een algemene ervaring die mensen delen. Als we dus wetenschap bedrijven, dan gaat het niet om mijn individuele ervaringen of bevindingen, maar om de ervaringen die we als een totaliteit van kennende wezens hebben. Als wetenschappers bombarderen we ons tot een collectief dat de wereld op dezelfde manier objectief probeert te begrijpen, los van waar we ons bevinden of los van onze identiteit. Je zou dus kunnen zeggen dat het transcendentale subject een antisociale of antihistorische fictie is die de eenheid van het wetenschappelijke kennen moet waarborgen. Voor Hans Blumenberg is dit transcendentale subject in de plaats gekomen van God als de garantie op ware kennis.

Agamben verbindt het transcendentale subject met de mogelijkheid van spreken. Wetenschappelijke ervaring moet geuit kunnen worden. Wetenschap drukt zich uit in proposities. Het transcendentale subject is dus iets wat spreekt over ervaring. Maar hoe verhoudt dit spreken zich tot die ervaring? Wat is die ervaring waarover gesproken wordt? Het is niet de ervaring die jij en ik hebben. Het is al helemaal niet de ervaring van een kind. Precies deze kinderlijke ervaring moet overstegen worden. Daar gaat het om als de mens zichzelf neerzet – *Selbstbehauptung* noemt Blumenberg dat – als transcendentaal subject. In de wetenschap moet de kinderlijke ervaring ruimte maken voor een ervaring die eigenlijk geen echte ervaring is maar van meet af aan een collectief spreken is. ‘De constitutie van het subject in en door taal’, schrijft Agamben, ‘is precies deze onteigening van de “woordloze” ervaring; van meet af aan is [het subject] iets wat altijd spreekt.’ Volgens Agamben betekent deze zelfconstitutie, zoals die bijvoorbeeld tot ui-

ting komt in het *cogito* van Descartes, niets anders dan de vernietiging van

de ervaring van het kind. Ik wijs hier op de ondertitel van zijn boek: *Over de vernietiging van ervaring*. Waar kennende subjecten collectief gaan spreken, gaat het niet meer om alledaagse, laat staan kinderlijke gewaarwordingen. Deze kunnen niet worden uitgedrukt. Daarom is het kind, het *infans*, een wezen dat in de wetenschap niet (*in*-) kan spreken (*fant, fare*).

Deze overwegingen leiden tot allerlei vragen: kunnen we nog wel een theorie vormen over de kinderlijke ervaring? Is het kind voor het transcendentale subject wel een mens? Is er zoiets als een collectieve kindheid? Natuurlijk, Agamben weet ook wel dat door de hele geschiedenis geprobeerd is dat kind tot object van wetenschap te maken. Denk maar eens aan alles wat binnen de psychoanalyse over kinderen geschreven is. Het kind is overigens niet alleen object in wetenschappelijke zin. Hoeveel romans zijn er niet geschreven vanuit het zogenaamde perspectief van het kind? Maar al die pogingen om het woordloze kind aan het woord te laten komen, hebben in feite tot niets anders geleid dan het inzicht dat het hele idee van kindheid niet meer is dan een presubjectieve psychische substantie', een soort 'mythisch en voortalig subject'. Kindheid is niet meer dan een fase waar een eind aan moet komen.

Agamben tekent verzet aan. Kindheid is niet een fase die voorafgaat aan taal, alsof het iets is wat verdwijnt op het moment dat er taal is. We verspillen ons kind-zijn niet als we gaan spreken. Agamben houdt een pleidooi voor de taal van het kind. Daarom zegt hij ook dat het kind tegelijk bestaat met de taal. Het kind is van meet af aan een wezen dat taal verwerft. Misschien is dat een taal die aanvankelijk nog dicht bij de eigen kinderlijke ervaring blijft staan, maar die daardoor ontoegankelijk moet blijven voor de ervaring van het transcendentale subject.

WAARHEID IS NIKS WAARD
EN DAT IS WAARDELOOS

Bij mij thuis op het prikbord in de gang hangt een briefje van zo'n 8 jaar geleden. Zo'n briefje dat ik op de basisschool wekelijks moest schrijven over wat ik die week geleerd had. Op het briefje staat: 'Ik heb geleerd dat mensen dingen kunnen blijven geloven, zelfs als er keihard bewijs tegen is.' Het is misschien niet verrassend dat ik hierna nooit meer zo'n briefje hoefde te schrijven.

Ik ben altijd al zeer geïnteresseerd geweest in wetenschap, filosofie en (vooral) discussie. Ik denk zelf dat desbetreffend briefje is geschreven na een verhit debat tussen mij en een andere tienjarige over evolutie of godsdienst. Na deze discussie was ik blijkbaar zo onthutst dat ik dit op een groen rond papiertje krabbelde en verhit aan de juf gaf. Als ik eerlijk ben, moet ik zeggen dat ik nauwelijks veranderd ben.

Tekst: Ruben van der Marel

Als ik een discussie aanga, ga ik, net als de meeste mensen, uit van een bepaald idee over de waarheid: *iets is waar als het overeenkomt met de werkelijkheid*. Binnen de filosofie wordt dit de correspondentietheorie van de waarheid genoemd. Natuurlijk is deze theorie in de in de wetenschap zeer nuttig. Hoe langer ik echter van deze definitie uitga, hoe meer ik twijfel aan het nut. Want in de maatschappij waar wij ons in bevinden, waarin alle discussies plaatsvinden, is deze definitie niet alleen onbruikbaar, maar ook,

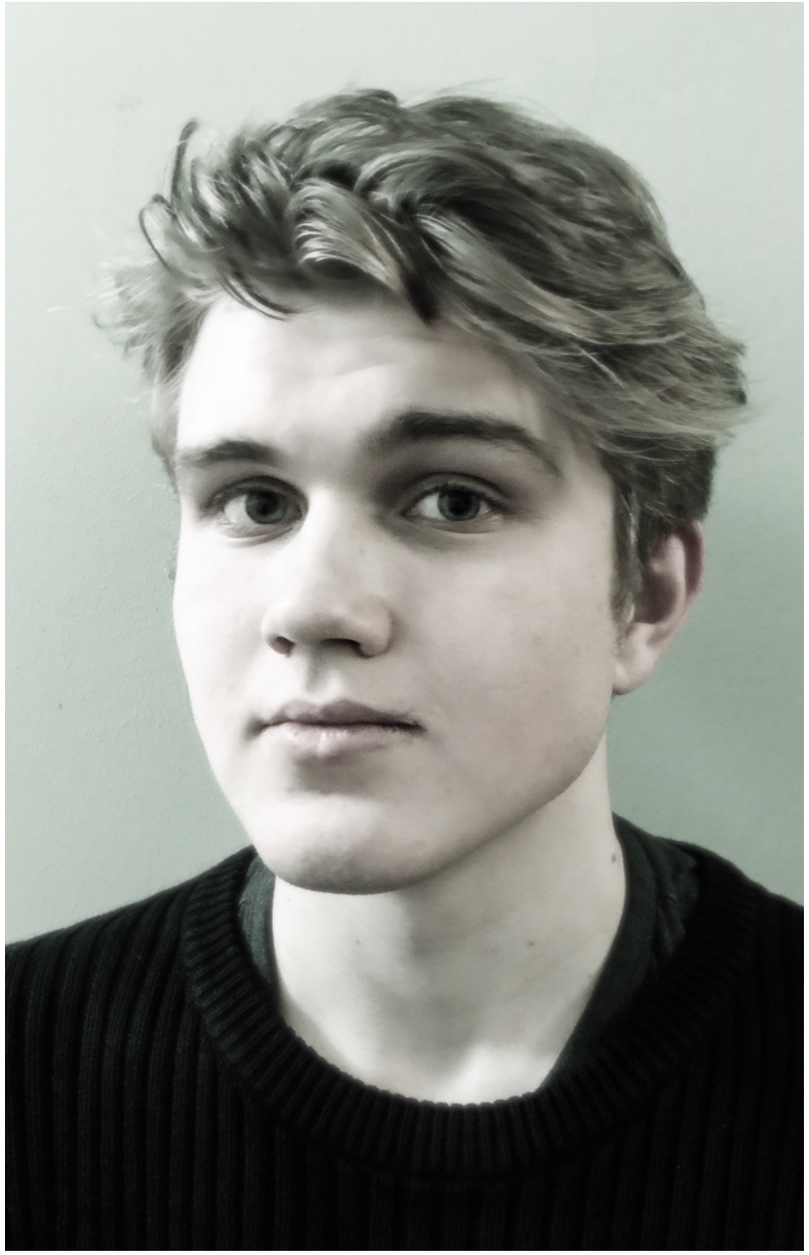

volgens zijn eigen criteria, niet waar.

Eigen waarheden

Dat moet ik misschien even uitleggen. Als je ooit een discussie op het internet probeert te hebben, zal je al snel een statement tegenkomen dat eigenlijk alleen een mening is, en geen feitelijke informatie bevat. Je ziet dit statement, lacht, wijst iemand op de feiten en... de zaak is rechtgezet! Ja, nee dus. Als de wereld zo zou werken zouden we absoluut een hoop minder problemen hebben, maar jammer genoeg is dat niet zo. Er zijn ontelbaar veel standpunten die geloofd worden door ontelbaar veel mensen zonder dat er enige feitelijke informatie aan te pas komt. Het maakt niet uit hoe vaak deze standpunten weerlegd worden. Mensen met dit soort standpunten veranderen niet gewoon van mening als ze tegen de waarheid aanlopen en al helemaal niet als deze in hun gezicht wordt geworpen. Denk hierbij aan de enorme hoeveelheid mensen die de klimaatveranderingen ontkennen, aan anti-vaxxers of aan mensen die denken dat er een homoseksueel/Joods /islamitisch/transgender/feministisch complot is tegen de Nederlandse samenleving. Veel mensen hebben dogma's die ze niet zomaar los gaan laten. Zelf denk ik dat dit soort massa-psychoses vooral worden veroorzaakt doordat mensen zich tegenwoordig steeds vaker als rationalist zien. Een rationalist zou moeten kijken naar wat de feiten zeggen en van daaruit een conclusie bereiken. De zelfbenoemde rationalist doet dit anders. Die begint bij een conclusie en beredeneert vervolgens: 'dit is mijn conclusie, ik ben rationalist, dus mijn conclusie is rationeel.' De standpunten van dit soort mensen hebben eerder sociale, maatschappelijke en emotionele redenen, maar dat heeft de persoon in kwestie niet door. Ze geloven iets en dus moet het wel waar zijn, want ze geloven alleen maar dingen die waar zijn. Wat de waarheid echt is, maakt in discussies met deze mensen niet uit. Zij hebben hun waarheid en jij hebt de jouwe.

Ieders dozen zijn anders

Wie dit leest denkt waarschijnlijk: 'Dit gaat niet over mij. Het probleem is de domme mensen die vastzitten in een wereldbeeld dat ze niet kunnen rechtvaardigen. Gelukkig zijn wij niet zo.' Ik moet je teleurstellen. Dit soort denken limiteert zich niet tot groepen aan de rand van de samenleving. Ook jij hebt tal van overtuigingen waar je gewoon vanuit gaat zonder de waarheid er ooit van te verifiëren. Waarom ben je 'volwassen' als je 18 bent? Waarom wordt iemand gezien als man en waarom wordt iemand gezien als vrouw? Waarom is de naam voor dat ding waar ik mijn thee in giet een mok? Taal is volledig onlogisch. Er is niks aan de werkelijkheid dat ervoor zorgt dat een mok een mok is. De enige reden dat het een mok is, is omdat we dat hebben afgesproken. Dit is natuurlijk geen nieuwe observatie; postmodernistische filosofen praten hier al tientallen jaren over. Maar je denkt er waarschijnlijk niet vaak over na. Dat

komt omdat mensen dingen nou eenmaal graag in hokjes – ik zeg liever 'dozen' – stoppen. Zo zijn dingen netjes opgeborgen, blijven ze binnen een bepaald gebied en hoef je er niet te veel over ze na te denken. Prachtig idee en heel handig als je moet leren voor toetsen, maar ook incorrect. Taal, de maatschappij en de mensen en ideeën daarbinnen laten zich niet inperken. Alles en iedereen is constant aan het veranderen. Soms heel langzaam, soms heel snel. Mensen met andere ervaringen, achtergronden of ideeën hebben andere dozen. Jouw dozen zijn niet hetzelfde als een jaar geleden, sommige van jouw dozen zijn niet eens hetzelfde als gisteren.

De stip op de horizon

Dit heeft implicaties voor hoe mensen met elkaar omgaan. Het betekent dat twee mensen exact hetzelfde kunnen zeggen, terwijl ze verschillende dingen bedoelen. Het betekent dat iemand die hoort wat je zegt, nog niet hoeft te snappen wat je bedoelt. De zelfbenoemde rationalisten hebben ook dozen. Mensen functioneren bijna nooit vanuit identieke aannames. Ieders dozen zijn anders. Je kan er wat van leren als je af en toe nadenkt over die dozen, en over wat er allemaal in zit.

Wat wil ik nou voor punt maken? In mijn ogen proberen we allemaal objectief te zijn vanuit een positie van subjectiviteit waarin we allemaal in verkeren. Al onze dozen zijn voornamelijk volgestouwd op gevoel of naar gewoonte. We kunnen proberen ze 'objectief' in te pakken, maar dat werkt gewoon niet. De vraag is: kan die subjectieve inhoud van een doos veranderen? Kan die dichter bij 'de waarheid' komen? Volgens mij is de beste manier om dit te doen stapsgewijs. Het is moeilijk om een doos in een keer leeg te gooien. Als je echter constant een klein deel eruit haalt of vervangt, krijg je uiteindelijk compleet andere doos. Ik denk niet dat je de werkelijkheid echt kan inperken, vast kan leggen. De werkelijkheid, of zoals je wilt de waarheid, zal altijd blijven bewegen. Ik denk wel dat het belangrijk is een poging te doen de werkelijkheid te bevatten. Dit is nodig als we vooruit willen. Het is moeilijk en je bent er nooit mee klaar, maar je komt steeds dichter bij de waarheid. De correspondentietheorie voldoet hier niet. Ja, wel als het gaat om onweerlegbare wetenschappelijke feiten, zoals de zwaartekracht. Maar daar houdt het wel zo'n beetje op. In de werkelijkheid is de waarheid niet wat overeenkomt met de werkelijkheid. Dit is waardeloos, maar we kunnen proberen een werkelijkheid te ontwikkelen waarin het anders is. Stap voor stap, doos voor doos. Sommige dozen zullen voor sommige mensen moeilijker zijn en je kunt je afvragen of dit überhaupt mogelijk is. Ik denk eigenlijk van niet, maar dat betekent niet dat we het niet kunnen proberen. De waarheid zal altijd een stip op de horizon zijn, waar we naartoe onderweg zijn.

IK VIND DAT DEZE COLUMN WAAR IS

‘De partij heeft je verteld om de getuigenis van jouw ogen en oren te verwerpen’, schreef Orwell in *1984*. Een boek over een dystopie, waar onwetendheid kracht is en waarheid er niet toe doet. Dat klinkt beangstigend, toch?
***‘What you’re seeing and reading is not what’s happening’*, sprak president Trump tot een groot publiek in Kansas City, de VS. Een land, waar onvoldoende weten over vaccins mensen de zekerheid geeft dat vaccins slecht zijn en waarheid betwist wordt omdat het men niet bevalt. Dat komt bekend voor, toch?**

De politiek van Trump is een van de voorbeelden van *post-truth*. Dit fenomeen houdt in dat in onze huidige tijd feiten en waarheid gelijkgesteld worden aan meningen en gevoelens. Trump, zwaaiend met zijn Twitterscepter, spreekt de gevoelens van het volk aan om macht te verwerven door waarheid te ontkrachten. Heeft de waarheid al haar waarde verloren?

Tekst: Paul Zevenbergen

Media placebo

Post-truth, verkozen tot woord van het jaar door de Oxford Universiteit in 2016, is een modern fenomeen. Meningen en gevoelens zijn, in de politiek en ook in de samenleving, nu net zo belangrijk als verifieerbare feiten en waarheid. Tegenwoordig lijkt het feit dat de maan 384.400 km van de aarde verwijderd is, evenveel waard te zijn als de mening van mijn tante Truus, die meent dat de maan een hologram is van de NASA. Wat is de reden dat een feit, gebaseerd op talloze data, evenveel waard lijkt als de mening van Truus, gebaseerd op één Facebook artikel?
In de eerste plaats zijn er de sociale media. Door deze media worden twee dingen mogelijk gemaakt, die anders moeilijker waren of langer zouden duren. Ten eerste

zorgen sociale media voor directe communicatie. Dit zorgt ervoor dat jij en jouw vriend Kees elke minuut van de dag direct kunnen praten en delen, waardoor artikelen over een hologrammaan zich snel verspreiden. Ten tweede maken sociale media het ook mogelijk om jezelf te omringen met anderen, die jouw opvatting delen. Er ontstaat een bubbel en de personaliserende algoritmes sluiten andere opvattingen effectief buiten. Facebook, Twitter en Reddit maken het eenvoudiger voor ons om een verhaal te accepteren dat beter past bij ons denken, onze gevoelens en onze voorkeuren. Dit noem ik *media placebo*. Als een grote groep mensen gelooft dat iets dat fout is toch waar is, wordt dat feit voor die groep ook waarheid. Met als ongewenste bijwerking dat een leugen een feit wordt, zodra je niemand meer kent die vraagtekens bij die leugens plaatst. Zoals de *Flat-Earthers*, die echt geloven dat de aarde plat is. Niet als een provocatie, zoals het spaghettimonster van de Pastafariërs, maar omdat ze echt geloven in 'alternatieve feiten'. Deze Media placebo is erg schadelijk voor de samenleving. Het zaait verdeeldheid en scheidt onze geesten, omdat het de zoektocht naar consensus de nek omdraait. Zo kan het leiden tot conflict. De objectieve kracht van wetenschap zorgde voor de hoop dat feiten politieke verdeeldheid zou kunnen overwinnen. Maar wanneer wetenschap als politiek wordt geponeerd, is gedeelde grond ver weg. Bijvoorbeeld vaccins en klimaatverandering. Dat zijn beide wetenschappelijke fenomenen, maar ze worden als politiek standpunt gebruikt. Dit zorgt ervoor dat de status van wetenschap eigenlijk verslechtert naar die van politiek. Wanneer argumentatie dus gelijkgesteld wordt aan meningen, ontstaan er breuken in onze samenleving en verdwijnt de kans om deze breuken te helen. Bijvoorbeeld de klimaatsceptici en de klimaatdrammers. Deze groepen staat loodrecht tegenover elkaar, maar er wordt niet geluisterd naar de wetenschappelijke feiten, omdat ze de status van mening hebben. Iets waar we niet naar hoeven luisteren, omdat elk willekeurig mens ze kan formuleren. Hierdoor kunnen deze tegenstellingen nauwelijks meer overwonnen worden.

Politiek LTD

De waarde van feiten is ook afgenomen door de politiek en de economie zelf. Stel je eens een bedrijf voor, Politiek LTD. Dit bedrijf doet het aanvankelijk goed, maar maakt een paar slechte beslissingen. Een poging tot vijandelijke overname zorgt voor verliezen en werknemers worden ontslagen. De aandelen kelderen in waarde en een faillissement nadert. Zo handelde de politiek ook aan het begin van de 21e eeuw. Er was een oorlog in Irak, gebaseerd op *weapons of mass destruction*, die er helemaal niet waren. Een oorlog, gebaseerd op een onwaarheid, met duizenden dood. Dit soort indringende gebeurtenissen ondermijnen het vertrouwen van mensen in mensen, vooral in politici. Volgens de Veracity Index 2018, zou 62% van de Britten geloven dat een willekeurige man of vrouw op straat de waarheid vertelt, tegenover een 19% van de Britten die geloven dat politici de waarheid vertellen.

Een andere oorzaak van onze huidige situatie is de politieke gelijkstelling van meningen – doordacht of uit de duim gezogen. Dit kan leiden tot onverschilligheid. Meningen die gebaseerd zijn op feiten en veel onderzoek, lijken nu evenveel waard als meningen die gebaseerd zijn op onware Facebook strips. Neem bijvoorbeeld minister Wie-

bes, die zei dat er 'allemaal wetenschappers zijn die allemaal dingen beweren. Dat is uiterst waardevol, maar uiteindelijk moeten we in Europees verband zien of dat iets betekent.' Wat Wiebes hiermee zegt is dat feiten dus alleen waardevol zijn, indien ze geaccepteerd worden door de Europese Unie. Alexis de Tocqueville leert ons dat mensen het nut niet meer gaan inzien van het luisteren naar anderen wanneer elke mening gelijk is. En als we ons niet meer verdiepen in andermansopvattingen en redenaties, kunnen verschillen niet meer overbrugd worden. We blijven vastzitten. Politiek lijkt zinloos. Op die wijze belanden we in de vicieuze cirkel van *post-truth*.

Geert Wilders op een draak

Door de steeds verdere ontwikkeling van technologie kunnen we weliswaar betere feitencheckers maken, maar ook de bewerkingssoftwares verbeteren snel. Zo is er een nieuwe vorm van videobewerking genaamd *deepfake*. Deze techniek werkt zo goed, dat je zelfs het gezicht van Geert Wilders kan plakken op iemand die op een draak vliegt. Deze video's zijn nauwelijks te onderscheiden van originele. Volgens het bedrijf *Deeptrace*, zijn er nu al rond de 15.000 *deepfakes*, en die zijn nog te onderscheiden (Brandon, 2019).

Het maatschappelijke probleem van deze *deepfakes* is dat de grens tussen feit en fictie daarmee nog vager wordt. Wanneer feit en fictie gelijkluidend worden, kan deze vage grens propaganda en manipulatie mogelijk maken. Deze vage grens is problematisch als men nog de waarde van waarheid wil verhogen. Naast de *deepfakes* zijn er ook nog door AI geschreven artikelen die zowel nepnieuws als echt nieuws kunnen zijn. De technologische vooruitgang heeft dus ook een keerzijde. De vervalsingen die tot nu toe nog herkenbaar waren, worden beter en beter.

Een vroedvrouw van de waarheid

Maar wát kunnen we doen? Waarheid lijkt haar kracht verloren te hebben. Fake en *deepfake* lijken haar te verdringen. Een overheid kan organen instellen om nepnieuws te bestrijden. Neem bijvoorbeeld de *EUvsDisinfo* of de *Ministry of Truth*. Dit biedt echter geen oplossing, maar lijkt eerder censuur en een beperking van de vrijheid van meningsuiting. En deze maatregel zou zelfs de argwaan tegenover de waarheid en politiek versterken.

Toch zijn er oplossingen, al zijn het geen toverdrankjes. Deze kunnen alleen niet komen vanuit de staat. Wij, het volk, moeten in actie komen. Wij moeten terug naar de Socratische *agora*. Neem bijvoorbeeld de G1000, een burgerraad georganiseerd door Van Reybroeck. Een plek waar mensen met elkaar het gesprek aangaan en weer nuance en het belang van waarheid leren. Bubbels worden hier eveneens doorbroken, door de diverse achtergronden en visies in zo'n raad. Misschien moeten we in ons dagelijks leven ook weer proberen meer het gesprek aan te gaan. Vragen waarom iemand iets vindt en luisteren naar elkaar. Als we met zijn allen de vicieuze cirkel van *post-truth* willen doorbreken, moeten we ons de les van de wijze Socrates herinneren: 'wees een vroedvrouw van de waarheid.'

VOORPUBLICATIE
OVER LEUGENS EN WAARACHTIGHEID

We leven in tijden van waarheidsontwaarding – in het publieke en politieke debat voeren *facts free politics* en alternatieve waarheden de boventoon. Dat we in dit *post-truth* tijdperk zijn beland heeft vele oorzaken. Maar een dieperliggend probleem is onderbelicht gebleven: niet zozeer de onwaarheid van beweringen is het probleem, als wel hun leugenachtigheid. Het is belangrijk om een anatomie van de leugen te ontwikkelen, zodat we kunnen erkennen dat liegen niet louter een kwestie is van onjuiste informatie verspreiden, maar wel een kwestie van intentionaliteit: het bewust verspreiden van informatie met het oog op misleiding en manipulatie. We kunnen onze huidige conditie niet begrijpen zonder een beter begrip van waarachtigheid. Waarom is niet waarheid, maar waarachtigheid het tegendeel van de leugen? Wat maakt de leugen tot maatschappelijk en moreel probleem? Waarom ondermijnt het liegen van politici de vrijheid en het welzijn van de samenleving? Alicja Gescinska geeft de aanzet tot een herwaardering van waarachtigheid, waaraan onze samenleving en de politiek dringend behoefte hebben. *iFilosofie* voorpubliceert uit haar essay voor de Maand van de Filosofie 2020, *Kinderen van Apate*.

Tekst: Alicja Gescinska

Tegenover een moreel corrupt regime is eerlijk zijn niet zelden zelf moreel verwerpelijk. En om waarachtig tegenover jezelf te kunnen blijven, is het soms nodig om een onwaarachtige houding tegenover anderen aan te nemen. Een belangrijk criterium om de kwaliteit van een samenleving of een regime aan af te meten is de mate waarin oprechtheid en authenticiteit – de innerlijke en de uiterlijke waarachtigheid – met elkaar harmoniseren dan wel botsen. In een slechte samenleving en onder een slecht regime moet men een leugenachtig masker opzetten, wanneer men eerlijk tegenover zichzelf wil blijven.

Een anekdote die de Poolse filmmaker Krzysztof Zanussi me ooit vertelde en die me altijd is bijgebleven, geeft dat treffend weer. Zanussi – geboren vlak voor de Tweede Wereldoorlog en opgegroeid in de eerste jaren van communistisch Polen – vertelde me dat hij, net zoals andere kinderen uit zijn klas, opgevoed werd met een dubbele moraal. Er waren dingen die in de klas gezegd *moesten* worden en voor waar gepresenteerd moesten worden, ook al wist men heel goed dat zij onwaar waren. En er waren waarheden die voorbehouden bleven voor de huiselij-

ke sfeer. Wat Zanussi's ouders hem vertelden – en dat was toen heel gebruikelijk – was dit: leer je op school iets over biologie of fysica, dan mag je je leerkrachten vertrouwen. Leer je iets over geschiedenis, economie of politiek – kom dan bij ons maar eens navragen hoe het werkelijk zit. Het zorgde voor absurde taferelen waarbij kinderen op school boodschappen over geschiedenis en communisme declameerden waarvan ze thuis hadden vernomen dat ze onzinnig waren. Maar ze moesten meedoen met het spel, anders zouden sancties volgen. Participeren in de leugen was, met andere woorden, noodzakelijk voor het behoud van de kwaliteit van het leven, en soms voor het levensbehoud zelf.

Men kan zich veel situaties voorstellen waarbij het verkondigen van een leugen geen morele verwerping verdient. Oscar Wilde was zelfs van mening – en het was voor een keertje niet zijn ironische zelf die sprak – dat het teloorgaan van de leugen een kwalitatieve achteruitgang van het beschavingsniveau van een cultuur en samenleving impliceert. In zijn essay *The Decay of Lying* stelt hij dat liegen cruciaal is voor het creëren van grote kunst, en een wezenlijk onderdeel is van een beschaafde beschaving.

Toch is de teneur in verschillende ethische overtuigingen en theorieën dat liegen een kwalijk karakter heeft en leugenachtigheid van een kwalijk karakter getuigt. En dat heeft veel, zo niet alles, te maken met de gevolgen van de leugen voor de menselijke vrijheid. Willen we de morele problematiek van liegen begrijpen en het morele en maatschappelijke belang van waarachtigheid ten volle vatten, dan is het van het grootste belang om de relatie tussen leugen en verdrukking, tussen waarachtigheid en vrijheid onder de loep te nemen. Daartoe is niet enkel een beter begrip van liegen noodzakelijk, maar ook een goed begrip van vrijheid.

Door de eeuwen heen hebben filosofen talloze, vaak tegenstrijdige visies op vrijheid ontwikkeld. Voor de gelovige geldt vaak dat ware vrijheid in een godsvruchtig leven ligt. Voor de atheïst geldt veeleer het tegendeel. De gelovige vindt zijn vrijheid *in* religie. Maar voor een atheïst, zoals Ludwig Feuerbach, moeten we vrij zijn *van* religie om vrij te kunnen zijn als mens. Voor de communist is het kapitalisme een onderdrukkend regime. Wie onder het communisme geleefd heeft, weet wat een onderdrukkend regime werkelijk is. Hoe moeten we vrijheid begrijpen, wanneer er zoveel verschillende betekenissen aan worden gegeven?

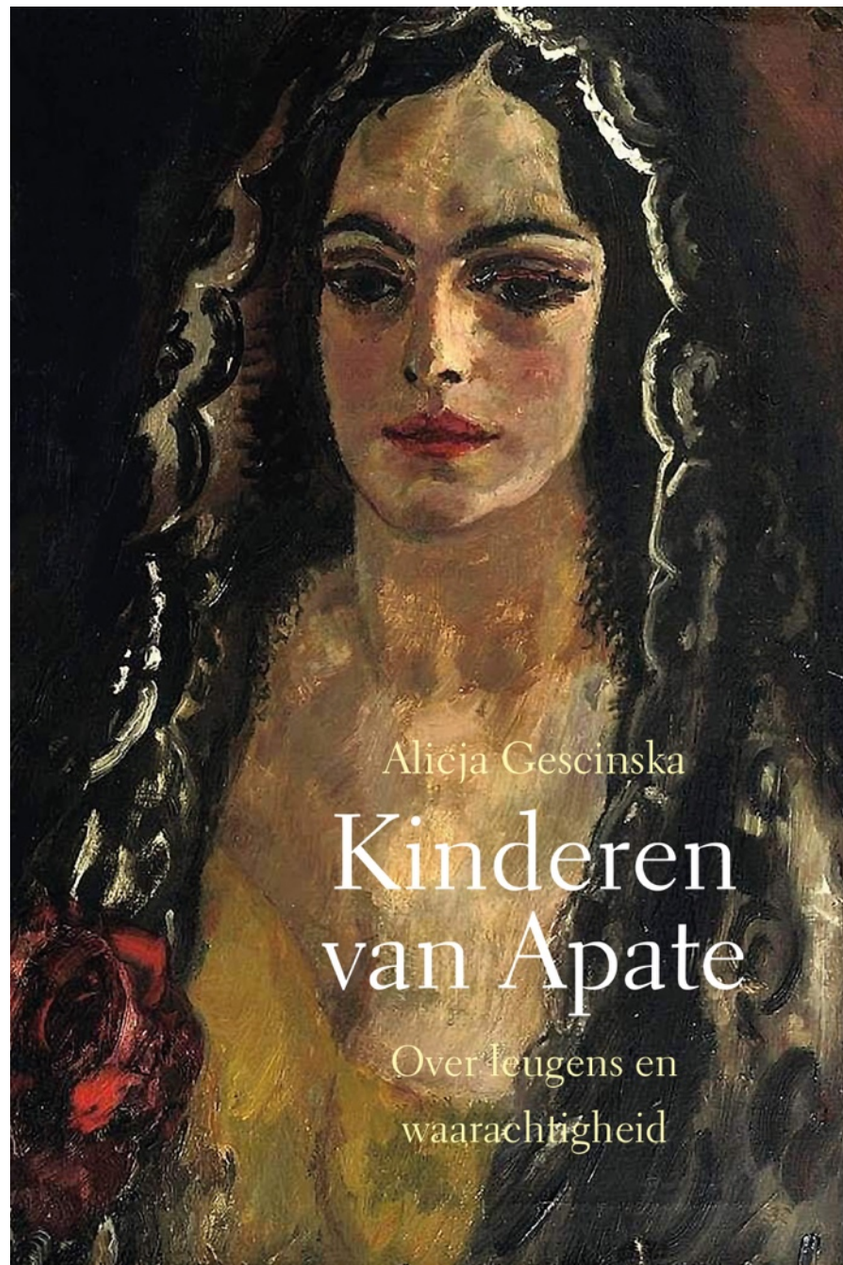

maand van de filosofie

juni 2020

Filosofische ontmoeting "Denken over waarheid" met Alicja Gescinska

Zaterdag 13 juni | 20.00 uur | Den Haag | www.filosofieindenhaag.nl | te volgen via livestream

De Pools-Belgische filosofe Alicja Gescinska schreef dit jaar het essay over waarheid. Wat is waarheid oog in oog met het coronavirus? Wat betekent de coronacrisis voor het politieke en sociale leven? Gescinska geeft op uitnodiging van Filosofie in Den Haag hierover een lezing. Er is beperkt plaats in de zaal, daarom kan de lezing ook worden bijgewoond via livestream.

Uitreiking Socratesbeker, prijs voor het beste filosofieboek

Zondag 21 juni | 20.00 uur | Amsterdam | www.spui25.nl | te volgen via livestream

De Socratesbeker wordt ieder jaar uitgereikt aan de auteur van het meest urgente, oorspronkelijke en prikkelende Nederlandstalige filosofieboek. Deze avond is te volgen via een livestream. De genomineerden zijn:

1. Thijs Lijster: *Kijken, proeven, denken. Essays over kunst*, kritiek en filosofie (De Bezige Bij)
2. Donald Loose: *Over vriendschap. De praktische filosofie van Kant* (Vantilt)
3. Peter Venmans: *Discretie. Essay over een vergeten deugd* (Atlas Contact)
4. Eva Meijer: *De grenzen van mijn taal. Een klein filosofisch onderzoek naar depressie* (Cossee)
5. Haroon Sheikh: *Hydropolitiek. Samenwerking en conflict op zeven zeeën* (Boom)

Opening Maand van de Filosofie

Dinsdag 9 juni | 19.30 uur | Nijmegen | https://www.ru.nl/radboudreflects/ | te volgen via livestream

Marli Huijer, voorzitter van de Stichting Maand van de Filosofie, opent de Maand van de Filosofie. Filosoof Alicja Gescinska is te gast om te spreken over het thema waarheid. Het gesprek wordt geleid door filosoof Cees Leijenhorst.

ISVW AGENDA

Juli

04-07 Masterclass Zenmeester Dōgen: Uji. Met Michel Dijkstra.
04-07 Sociale filosofie: Het sociaal contract. Met Marthe Kerkwijk.
06-07 T. S. Eliot. *The Four Quartets.* Met Florian Jacobs.
06-07 In de wereld staan in pandemische tijden. Met Renate Schepen en Jan Flameling.
08-07 Hersenbeest. Met Marjanslob.
08-07 Tao & qigong. Met Woei-Lien Chong en Robert-Jan Schippers.
13-07 De politieke Spinoza. Met Maarten van Buuren.
15-07 Nietzsche, Foucault, Agamben. Met Ype de Boer.
20-07 Veerkracht. Met Serv Wiemers.
27-07 Vrij zijn en inspiratie. Met Rogier Huffnagel.
27-07 De stoïcijnse week. Met Dennis de Gruijter.

NAAR ISVW AGENDA

COLOFON

iFilosofie is het gratis digitale tijdschrift van de ISVW. Met een kleine donatie (vanaf € 5,00) draag je bij aan de voortzetting van *iFilosofie*.

Hartelijk dank!

DONEER

Abonneer gratis op *iFilosofie*. Zo krijg je op het moment van verschijning de nieuwste editie in je inbox.

ABONNEER

Van Eeden kiest voor de maan - Mogobe Ramose

€ 12,50

BESTEL

Redactie

Florian Jacobs (hoofdredacteur & uitgever)
Conny van der Meer (vormgever)
Frans Jacobs (eindredacteur)
Maaike Rijntjes
Tessa van Rijssel
Zoë Spaaij
Marthe Kerkwijk
Gert Jan Roskammer
Arthur Veenstra
Francien Homan
Mark Leegsma
Merel Aalders
Suze van Scheers
Rogier van der Wal

Met dank aan

Corbino AEG (portret René ten Bos)
Chester Vacquier
Jonasz Dekkers

© ISVW Uitgevers